

JINOYAT HUQUQINING CHEGARALARI: DAVLAT VAKOLATLARI VA SHAXS ERKINLIGI O'RTASIDAGI MUVOZANAT

Gulomov Abdulaxadxon Baxtiyor o'g'li

Namangan davlat universiteti

Yuridik fakulteti 2-bosqich talabasi

Email: abdulahadgulomov5050@icloud.com

<https://orcid.org/0009-0004-6668-692X>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21697404>

Annotatsiya: Ushbu maqolada jinoyat huquqi falsafasida qilmishlarni jinoiylashtirishga qo'yiladigan cheklovlar, ularning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda zararli xatti-harakatlar tamoyili (HCP), zararning oldini olish tamoyili (HPP) va axloqiy noto'g'rilik (W) mezonlarining o'zaro farqlari hamda ularning amaliyotdagi oqibatlari giyohvand moddalarni iste'mol qilish va qurol saqlash misollarida ko'rib chiqilgan. Shuningdek, *mala in se* va *mala prohibita* jinoyatlarining axloqiy va huquqiy nisbati, "zarar" tushunchasining turlicha talqinlari hamda qonun chiqaruvchilarning subyektiv xatolarini cheklovchi mexanizmlar falsafiy nuqtai nazardan yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: jinoiylashtirish, zarar tamoyili, HCP, HPP, axloqiy noto'g'rilik, jinoyat huquqi falsafasi, mutanosiblik, jazo.

LIMITS OF CRIMINALIZATION AND JUSTIFICATION OF THE HARM PRINCIPLE IN THE PHILOSOPHY OF CRIMINAL LAW

Gulomov Abdulakhadxon

2nd year student of the Faculty of Law of NamSU

Abstract: This article analyzes the limits of criminalization within the philosophy of criminal law, examining both their theoretical and practical justifications. Using the cases of drug use and firearm possession, the study highlights the practical differences and consequences among the Harmful Conduct Principle (HCP), Harm Prevention Principle (HPP), and the Wrongness constraint (W). Furthermore, it provides a philosophical exploration of the moral and legal relations between *mala in se* and *mala prohibita* offenses, various conceptions of "harm," and the mechanisms designed to constrain subjective errors in legislative decision-making.

Keywords: criminalization, harm principle, HCP, HPP, wrongness constraint, *mala in se*, *mala prohibita*, philosophy of criminal law, proportionality, punishment.

ОГРАНИЧЕНИЯ КРИМИНАЛИЗАЦИИ И ОБОСНОВАНИЕ ПРИНЦИПА ВРЕДА В ФИЛОСОФИИ УГОЛОВНОГО ПРАВА

Гуломов Абдулахадхон

Студентка 2 курса юридического факультета НамГУ

Аннотация: В данной статье анализируются ограничения криминализации в философии уголовного права, а также их теоретические и практические основания. На примере употребления наркотиков и хранения оружия рассматриваются различия между принципом вредного поведения (HCP), принципом предотвращения вреда (HPP) и критерием моральной неправильности (W), а также их практические последствия. Кроме того, с философской точки зрения освещаются морально-правовое соотношение

преступлений *mala in se* и *mala prohibita*, различные интерпретации понятия "вред" и механизмы, ограничивающие субъективные ошибки законодателей.

Ключевые слова: криминализация, принцип вреда, НСР, НРР, моральная неправильность, философия уголовного права, соразмерность, наказание.

Zamonaviy huquqiy davlatda davlatning fuqarolar erkinligiga aralashuvi va muayyan qilmishlarni jinoyat deb e'lon qilish (jinoiylashtirish) vakolati cheksiz emas. Xususan, jinoyat huquqining chegaralarini belgilash va jamiyatni oshiqcha jazolash tazyiqidan himoya qilish huquq falsafasining eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib kelmoqda. Ushbu tahlilda qilmishni jinoiylashtirishga to'siq bo'luvchi asosiy mezonlar — zararli xatti-harakatlar tamoyili (HCP), zararining oldini olish tamoyili (HPP) hamda axloqiy noto'g'rilik (W) konsepsiyalari atroflicha tadqiq etiladi. Qonun chiqaruvchining har bir taqiqi ortida inson huquqlari va jamiyat xavfsizligi o'rtasidagi mo'rt muvozanat yotadi. Mazkur ishning maqsadi — ushbu tamoyillarning amaliy va nazariy ziddiyatlarini (masalan, giyohvandlik va qurol saqlash misolida) ochib berish hamda *mala in se* va *mala prohibita* jinoyatlari o'rtasidagi axloqiy va huquqiy chegaralarni falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilishdan iborat.

Hech kim ba'zi qilmishlarni jinoyat deb e'lon qilmaslik (jinoiylashtirmaslik) kerakligini inkor etmaydi. Biroq, qaysi qilmishlar shunday ekanini aniqlash unchalik oson emas. Buning yondashuvlaridan biri — qaysi holatlarda jinoiylashtirishga ruxsat berilishini cheklovchi qoidalarni topishdir. Binobarin, jinoyat huquqining mavjudligini oqlovchi sabablar muayyan harakatni jinoyat deb e'lon qilishni taqozo etsa-da, bunga qarshi bo'lgan tuturuqliroq sabablar bizning vajnoma va vajlarimizni yo'qqa chiqarishi mumkin. Cheklovchi qoida esa ana shunday "qarshi" sabablar har doim g'olib keladigan holatlarni aniqlab beradi.

Masalan, "axloqiy noto'g'rilik cheklovi"ni ko'rib chiqaylik: *Muayyan bir xatti-harakatni faqat va faqat u axloqan noto'g'ri bo'lgandagina jinoyat deb e'lon qilishga yo'l qo'yiladi.* Tamoyillar bizga (loaqal ba'zi) axloqiy jihatdan muhim bo'lgan tafsilotlarga murojaat qilmasdan turib ham tortishimiz mumkin bo'lgan aniq bir chegarani beradi. Ushbu chegaradan tashqarida qoladigan xatti-harakatlar, nima bo'lishidan qat'i nazar, jinoyat deb e'lon qilinishi mumkin emas.

Tasavvur qiling, biz qurol saqlashni jinoyat deb e'lon qilish-qilmaslik masalasini ko'rib chiqaymiz. Buni amalga oshirish aks holda oldini olib bo'lmaydigan ko'plab zararli huquqbuzarliklarning oldini oladi. Bu — jinoiylashtirish uchun juda kuchli axloqiy sababdir. Lekin agar (W) tamoyili to'g'ri bo'lsa hamda qurol saqlashning o'zi axloqan noto'g'ri bo'lmasa, u holda hal qilishimiz kerak bo'lgan bu masalada haligi kuchli sabab mutlaqo o'z qiymatini yo'qotadi (ahamiyatsiz bo'lib qoladi). Jinoiylashtirish qancha zararli oqibatlarining oldini olmasin, bizga uni jinoyat deb e'lon qilishga ruxsat berilmaydi. Ba'zilar jinoiylashtirishga qo'yiladigan barcha gipoteza va nazariy cheklovlar amalda kutilgan natijani bermaydi (o'zini oqlamaydi), degan shubhani ilgari suradilar. Bu har qanday xatti-harakatni jinoyat deb e'lon qilish mumkin degani emas. Aksincha, bu qaysi qilmishni jinoiylashtirishga ruxsat berilishini aniqlashda (W) kabi tayyor va qat'iy chizilgan chegaralardan foydalana olmasligimizni anglatadi.

Jinoyat huquqining haqiqiy chegaralarini belgilash uchun biz yanada murakkab va me'yoriy (normativ) tahlilni amalga oshirishimiz kerak: taklif etilayotgan har bir jinoiy qonunning axloqiy jihatdan muhim bo'lgan barcha tafsilotlarini puxta o'rganib chiqishimiz — ushbu tafsilotlarga mulohazalarimizda munosib vazn va e'tibor berishimiz — hamda shu orqali

har bir taklif qonun sifatida qabul qilinishi kerakmi-yo'qmi, shuni aniqlashimiz lozim. Jinoyat huquqining chegaralarini ushbu tahlildan oldinroq (oldindan) chizib bo'lmaydi. Aksincha, bu chegaralar aynan ushbu tahlil va mulohazalarning natijasi o'laroq shakllanadi.

Eng ko'p e'tibor qaratilgan cheklov — bu "zarar yetkazish tamoyili" (harm principle)dir. Bugungi kunda bu borada yagona bir tamoyil mavjud emasligi keng tan olingan. Aksincha, zarar yetkazishga oid ko'plab tamoyillar mavjud (Tadros 2011a; Tomlin 2014b; Edwards 2014). Ulardan biri — "zararli xatti-harakatlar tamoyili" (HCP) va "zararning oldini olish tamoyili" (HPP) o'rtasidagi muhim tafovutdir: HCP: *Agar ϕ harakati zararli oqibat chaqiruvchi qilmish bo'lsagina yoki uning sodir etilishi asoslanmagan (o'rinsiz) ravishda zarar yetkazish xavfini tug'dirsagina, ϕ ni jinoiylashtirishga yo'l qo'yiladi.*

HPP: *Agar ϕ ni jinoiylashtirish zararning oldini olish uchun zarur bo'lsagina hamda jinoiylashtirish orqali yetkazilgan zarar oldi olingan zararga nisbatan nomutanosib (o'ta og'ir) bo'lmagan taqdirdagina, ϕ ni jinoiylashtirishga yo'l qo'yiladi.*

Tamoyillarning amaliy farqlari: (HCP) va (HPP) tamoyillari mutlaqo har xil natijalarga olib keladi. Qilmishning zararli ekani yoki uning asossiz ravishda zarar xavfini tug'dirishi — ushbu qilmishni jinoiylashtirish orqali mutanosib miqdordagi zararning oldini ola olamiz degani emas. Aksincha, ba'zan biz zararning oldini faqat mutlaqo zararsiz va hech qanday zarar xavfini tug'dirmaydigan xatti-harakatlarni jinoyat deb e'lon qilish orqali olishimiz mumkin.

Birinchi holatni tushunish uchun giyohvand moddalarni iste'mol qilishni misol qilib olaylik.

Iste'molni jinoyat deb e'lon qilish giyohvand moddalarni potensial xaridorlar uchun yanada jozibador bo'lgan "taqiqlangan meva"ga aylantirishi va ularni ishlab chiqarishni iste'molni yanada xavfliroq qiladigan jinoiy to'dalarga topshirib qo'yishi mumkin. Iste'molchilar esa o'zlarining jinoiy javobgarlikka tortilishidan qo'rqib, tibbiy yordamga murojaat qilishni xohlamay qoladilar va oqibatda ijtimoiy yakkalanishga hamda kelajakdagi ish o'rinlarini yo'qotishga olib keladigan sudlanganlik tamg'asini oladilar (BMT 2015). Jinoiylashtirish ana shunday oqibatlariga olib keladigan joyda, u keltirgan zarar oldi olingan har qanday zararga nisbatan mutlaqo nomutanosib (o'ta og'ir) bo'ladi. Bu yerda (HCP) sharti bajarilgan bo'lsa-da, (HPP) sharti bajarilmaydi.

Ikkinchi holatni tushunish uchun qurol saqlashni misol qilaylik: Shunchaki qurolga egalik qilishning o'zi zararli emas. Ko'pchilik qurolni hech qanday zarar xavfisiz saqlaydi. Agar kimdir (HCP) tamoyiliga tayansa, u ya o'zi tanlagan tamoyilni kuchsizlantirishi, ya'ni yumshatishi kerak, yoki qurol saqlashni jinoyat deb e'lon qilib bo'lmasligini tan olishi lozim. Agar (HPP) tamoyiliga tayanilsa, vaziyat boshqacha bo'ladi. Bunda har bir alohida qurol saqlash holatining oqibati emas, balki barcha uchun qurol saqlashni taqiqlashning umumiy samarasi muhimdir: agar saqlashni jinoiylashtirish aks holda oldini olib bo'lmaydigan zararning oldini olsak va buni nomutanosib bo'lmagan bahoda (oqibatda) amalga oshirsa, ayrim egalarning qurolni xavfsiz saqlayotgani masalaga daxlsiz bo'lib qoladi. Bu o'rinda (HCP) bajariladimi-yo'qmi, (HPP) baribir o'zini oqlaydi.

Cheklovlarni aniqlashtirish va tushunchalar: (W), (HCP) va (HPP) kabi cheklovlar aniqlashtirishni talab etadi. (W) tamoyilini qo'llash uchun nimaning nimani "axloqan noto'g'ri" qilishini bilishimiz kerak. Etarlicha asosli ravishda, biror-bir ϕ harakatini qilmaslik uchun hal qiluvchi sabab bo'lsagina, u axloqan noto'g'ri hisoblanadi. Ammo bu zaruriy shart bo'lsa-da, yetarli bo'lmasligi mumkin. Masalan, men yomg'irda soyabonsiz ko'chaga chiqmasligim uchun

hal qiluvchi sabab bor, lekin buni qilish axloqan noto'g'ri kabi ko'rinmaydi (Tadros 2016, 11–46).

Mezon qanday bo'lishidan qat'i nazar, qonun chiqaruvchilar uni qanday qo'llashini so'rashimiz kerak:

- Ular jamiyatning aksariyat a'zolari ϕ ni axloqan noto'g'ri deb ishonishini so'rashadimi (*an'anaviy axloq*)?
- Yoki a'zolar ideal holatda nimaga ishonishlari kerakligini so'rashadimi (*tanqidiy axloq*) (Hart 1963; Devlin 1965)?

Aynan qanday axloqan noto'g'ri qilmishlar to'g'ri kelishi ham so'roq ostida. Ayrim axloqsiz harakatlar huquqlarni ham buzadi va boshqalarga zarar yetkazadi. Bir qarashga ko'ra, faqat ushbu qo'shimcha sinovdan o'tgandagina ϕ harakatini jinoiylashtirishga ruxsat beriladi (Feinberg 1984; Stewart 2010).

Mala in se va Mala prohibita

Ba'zi jinoyatlar *mala in se* (o'z-o'zidan jinoiy) hisoblanadi — ular qonundan tashqari ham axloqan noto'g'ri bo'lgan qilmishlarni jinoiylashtiradi. Aksariyat jinoyatlar esa *mala prohibita* (taqiqlangani uchun jinoiy) hisoblanadi — ular qonun bilan taqiqlangani sababli (qisman bo'lsa ham) axloqan noto'g'ri bo'lib qoladi. (W) tamoyili *mala prohibita* mavjudligi bilan mutanosib keladimi? Bu qonundagi o'zgarishlar axloqiy qarashlarni qanchalik o'zgartira olishiga bog'liq.

Yo'l harakati qoidalari buning mumtoz misolidir. Qonundan tashqari ham xavfli haydash axloqan noto'g'ri (*malum in se*). Ushbu axloqiy me'yorga amal qilish uchun nima qilishimiz kerakligi har doim ham aniq emas. Yordam tariqasida, qonun yo'lning qaysi tomonidan yurish, qachon to'xtash va qanchalik tez yurish mumkinligini ko'rsatuvchi qoidalarni belgilaydi. Ushbu qoidalarga bo'ysunib, biz aks holdagidan ko'ra xavfsizroq haydaymiz va xavfli haydashni taqiqlovchi axloqiy me'yorga yaxshiroq amal qilamiz. Bir taklifga ko'ra: mustaqil axloqiy me'yorlarga yaxshiroq rioya qilishga yordam beradigan huquqiy normalarni buzish axloqan noto'g'ridir (Gardner 2011, 19–21). Bu turdagi *mala prohibita* (W) tamoyiliga mos keladi.

Albatta, hammasi ham oddiy emas. Qonunga bo'ysunish umuman olganda axloqiy mosligimizni oshirsa ham, buni qilmaydigan istisno holatlar bo'lishi mumkin — masalan, yo'l qoidalarini hech kimni xavf ostiga qo'ymasdan buzishimiz yoki buzish orqali hammani xavfsizroq saqlashimiz mumkin. Shuningdek, o'z mahorati evaziga boshqalarga qaraganda ortiqcha xavf tug'dirmay qoidalarni muntazam buzadigan shaxslar ham bo'lishi mumkin. Nima uchun bu qoidabuzarliklar baribir axloqan noto'g'ri ekanligini tushuntirib berish mumkinmi? Agar yo'q bo'lsa, (W) hatto yo'l qoidalari kabi axloqan foydali bo'lgan *mala prohibita* ham oxir-oqibat jinoyat huquqidan chiqarib tashlanishi kerakligini anglatadi (Husak 2008, 103–119; Simester va von Hirsch 2011, 24–29; Wellman 2013).

Zarar tushunchasi (Conception of Harm)

(HCP) va (HPP) tamoyillarini qo'llash uchun bizga "zarar" tushunchasi kerak. Aksariyat qarashlar qiyosiy xarakterga ega: agar muayyan voqea bizni dastlabki holatimizga nisbatan yomonroq ahvolga solib qo'ysa, ushbu voqeadan zarar ko'rgan bo'lamiz.

1. Birinchi muammo — dastlabki holatni belgilash:

- Agar voqea sodir bo'lmaganida qanday bo'lar edik, shunga nisbatan yomonroq ahvoldamizmi?
- Darhol voqeadan oldingi holatimizdan yomonroq ahvoldamizmi?

○ Yoki diqqatni bo'lgan/bo'lishi mumkin bo'lgan holatga emas, balki axloqiy nuqtai nazardan bo'lishimiz kerak bo'lgan holatga qaratishimiz kerakmi (Holtug 2002; Tadros 2016, 187–200)?

2. Ikkinchi muammo — qaysi jihatdan yomonroq ahvolda ekanligimizni aniqlash:

○ Javobimiz qanchalik keng bo'lsa, zarar tamoyillari shunchalik o'z raqiblariga singib ketadi (ulardan farqsiz bo'lib qoladi). Ayrimlar manfaatlarimizga putur yetganda zarar ko'ramiz deyishadi (Feinberg 1984, 31–64). Lekin nafrat, g'ashlik va tushkunlikdan qochishda manfaatlarimiz bor deb o'ylash asoslidir. Ko'pchilik axloqsiz deb hisoblagan narsalardan nafratlanadi yoki g'ashlanadi. Manfaatlarga asoslangan yondashuvda ular ham zarar ko'rgan hisoblanadi. Demak, ushbu zarar tushunchasidan foydalanadigan har qanday zarar tamoyili an'anaviy axloqsizlikning ko'p turlarini jinoiylashtirishga ruxsat berish xavfini tug'diradi (Devlin 1965).

○ Torroq yondashuvga ko'ra, faqat qimmatli qobiliyatlar yoki imkoniyatlardan mahrum bo'lishimiz sababli kelajakdagi imkoniyatlarimiz qisqarsa zarar ko'rgan bo'lamiz (Raz 1986, 413–414; Gardner 2007, 3–4; Simester va von Hirsch 2011, 36–37). Nafrat, g'ashlik va xafagarchilik bunday ta'sirga ega emas va ko'pincha zararli emas. Ammo chidab bo'lmas og'riq ham insonning kelajakdagi imkoniyatlarini qisqartirmasligi mumkinligi sababli, bu qarash torayib ketish evaziga o'z qiymatini yo'qotishi mumkin (Tadros 2016, 179–180).

Qaysi zarar qarashini tanlamaylik, berilgan zarar tamoyili uchun barcha zararlar hisobga olinadimi-yo'qmi degan masalani ham hal qilishimiz kerak. Odamlar ba'zan o'zlariga zarar yetkazadilar, ba'zan tabiiy hodisalardan zarar ko'radilar, ba'zan esa zarar o'z roziligi bilan yetkaziladi. (HPP) bo'yicha, jinoiylashtirish oldini oladigan zarar u keltiradigan zararga mutanosib bo'lishi kerak. Biz ushbu hisob-kitoblarga yuqorida aytib o'tilgan barcha zararlarni kiriti olamizmi? Yoki faqat boshqalarga ularning roziligisiz yetkazilgan zararnigina kiritishimiz kerakmi (Mill 1859; Dworkin 1972; Feinberg 1986; Coons va Weber 2013)? Ba'zilar qonun chiqaruvchilarning maqsadlaridan qat'i nazar, aksariyat jinoiy qonunlar roziliksiz yetkaziladigan zararlarning oldini oladi, deb ta'kidlaydilar (Feinberg 1986, 138–142; Tadros 2016, 103). Nima bo'lganda ham, boshqa zararlarni hisobga olish-olmasligimiz muhimligicha qolmoqda.

Cheklovlarni himoya qilish va asoslash

Cheklovlarni qanday asoslash mumkin? Asoslashning bir turi ideallar nazariyasi (theory of ideals) ichidan kelib chiqadi. Ideallar nazariyasi biz qanday yo'l tutishimiz kerakligiga ta'sir qiluvchi qadriyatlar va ushbu qadriyatlar o'rtasidagi ustuvorlik munosabatlarini o'z ichiga oladi (Hamlin va Stemplowska 2012).

(W) tamoyilini asoslash uchun "aybdorlik dalili" (argument from conviction) keltiriladi (Simester va von Hirsch 2011, 19–20):

1. D ni ϕ harakati uchun jinoiy aybdor deb topish — D ni ϕ qilgani uchun kamsitish/qoralashdir;
 2. D ni ϕ qilgani uchun qoralash — D ning ϕ harakati axloqan noto'g'ri bo'lganini bildirishdir;
 3. D ning xatti-harakati axloqiy maqomi haqida yolg'on xabar yuborish axloqiy tuhmatdir;
 4. Xulosa: Axloqan noto'g'ri bo'lmagan xatti-harakatlarni jinoiylashtirishga yo'l qo'yilmaydi.
- Ikkinchi dalil — "jazo dalili" (argument from punishment) (Husak 2008, 92–103):

1. D ni jinoiy jazolash — D ga qasddan zarar yetkazish va uni ijtimoiy tamg'aga duchor qilishdir;
2. Biz ijtimoiy tamg'aga duchor qiladigan tarzda qasddan zarar ko'rmaslik huquqiga egamiz;
3. Ushbu huquq faqat nojo'ya (xato) xatti-harakatlar uchun jazolanganimizdagina cheklanishi mumkin;
4. Xulosa: Axloqan noto'g'ri bo'lmagan xatti-harakatlarni jinoiylashtirishga yo'l qo'yilmaydi. Bunga e'tirozlar:
 - Jinoyat huquqi har doim ham qoralamaydi yoki tamg'alamaydi.
 - Dalillar barqaror bo'lmagan ustuvorlik da'volariga tayanadi. (Masalan: qurolni devorga bezak sifatida osib qo'ygan xavfsiz qurol egasini jazolash orqali ko'plab odamlarning hayotini saqlab qolish mumkin bo'lsa, ushbu axloqan aybsiz odamni jazolash joiz bo'lishi mumkin).

(HPP) bo'yicha esa, jinoyat huquqi ommaviy ayblovlar qo'yish, jazolash orqali harakat qiladi. Jazo o'z tabiatiga ko'ra zararli. Ayrimlarning ta'kidlashicha, bunday zararni keltirib chiqarishni faqat va faqat insonlarga zarar yetkazilishining oldini olish uchun zarur va mutanosib vosita bo'lgandagina oqlashimiz mumkin (Raz 1986, 418–420; Edwards 2014, 259–262).

Qat'iy bo'lmagan nazariya (Non-ideal theory) nuqtai nazaridan asoslash

Cheklovlarni asoslashning ikkinchi usuli qat'iy bo'lmagan nazariya (non-ideal theory) ichidan kelib chiqadi: ya'ni ba'zi odamlar kerakligicha yo'l tutmaganida nima qilish kerakligi haqidagi qarashlarimizdan.

Biz jinoyat sodir etadigan ojiz shaxslar bilan birga, jinoiy qonunlarni yaratadigan, qo'llaydigan va ijro etadigan ojiz shaxslar (qonun chiqaruvchilar) borligini ham hisobga olishimiz kerak. Qonun chiqaruvchilar yo'l qo'yadigan xatolar:

1. O'zimiznikidan tubdan farq qiladigan hayot tarzi qadriyatlarini yetarlicha baholamaslik.
2. Bag'rikenglik (bag'rikenglik) qiymatini yetarlicha baholamaslik.
3. O'z siyosati mutlaqo boshqa sharoitda yashaydigan insonlarga keltiradigan zararni yetarlicha baholamaslik.

(HPP) bo'yicha vaj shundaki, u qonun chiqaruvchilarning ana shunday xatolariga g'ov bo'ladi. Unga rioya qilganlar, qilmishni qanchalik haqoratli yoki axloqsiz deb hisoblamaslar, jinoiylashtirish zararning oldini olishning zaruriy va mutanosib vositasi ekanligini isbotlay olmasalar, bu harakatga chidashlari (bardosh berishlari) kerak.

Jinoyat huquqiga boshqa ko'plab cheklovlar ham taklif qilingan (Dan-Cohen 2002, 150–171; Ripstein 2006). Ba'zilar barcha bunday qoidalarga shubha bilan qaraydilar. Jinoyat huquqining chegaralarini aniqlash uchun biz oddiy cheklovlar to'plamidan ko'ra "tartibsizroq omillar to'plami"ga murojaat qilishimiz kerak deb hisoblaydilar (Duff et al 2014, 51–52).

Ushbu skeptitsizmga to'g'ri javob berish hali ham noaniq. Ko'plab yurisdiksiyalarda jinoyat huquqining doirasi shiddat bilan kengayishda davom etar ekan, ushbu masalalar bugungi jinoyat huquqi sho'basi faylasuflari oldida turgan eng dolzarb savollar bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, jinoyat huquqida jinoiylashtirish chegaralarini belgilash shunchaki nazariy bahs emas, balki jamiyatning erkinlik va tartib o'rtasidagi muvozanatini ta'minlovchi amaliy zaruriyatdir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, universal va yagona "zarar tamoyili" mavjud

emas: HCP qilmishning xarakteriga e'tibor qaratsa, HPP jinoiylashtirishning umumiy oqibatlari va mutanosibligini birinchi o'ringa qo'yadi.

Qonun chiqaruvchilar ko'pincha uchta asosiy xatoga yo'l qo'yadilar: o'zgacha hayot tarzini yetarlicha baholamaslik, bag'rikenglikni inkor etish hamda jazo siyosati keltirib chiqaradigan amaliy zararlarni ko'ra olmaslik. HPP kabi cheklovlar aynan shunday subyektiv xatolarning oldini oluvchi muhim qalqon vazifasini o'taydi. Biroq, zamonaviy dunyoda jinoyat qonunchiligi shiddat bilan kengayib borayotgan bir sharoitda, dogmatik (qat'iy) tamoyillar bilan bir qatorda jamiyatning murakkab realligini hisobga oluvchi egiluvchan ("tartibsizroq omillar") yondashuvlarga ham ehtiyoj ortmoqda. Oqilona jinoiylashtirish siyosati faqatgina har bir taqiqning axloqiy va empirik zaruratini sinchiklab isbotlash orqaligina o'zining qonuniy va adolatli ekanligini namoyon eta oladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Coons, C., & Weber, M. (Eds.). (2013). *Paternalism: Theory and Practice*. Cambridge University Press.
2. Dan-Cohen, M. (2002). *Harmful Thoughts: Essays on Law, Self, and Morality*. Princeton University Press.
3. Devlin, P. (1965). *The Enforcement of Morals*. Oxford University Press.
4. Duff, R. A., Farmer, L., Marshall, S. E., Renzo, M., & Tadros, V. (2014). *Criminalization: The Political Morality of the Criminal Law*. Oxford University Press.
5. Dworkin, G. (1972). Paternalism. *The Monist*, 56(1), 64–84.
6. Edwards, J. (2014). Harm principles, harm, and criminalization. *Legal Theory*, 20(4), 252–285.
7. Feinberg, J. (1984). *The Moral Limits of the Criminal Law, Volume 1: Harm to Others*. Oxford University Press.
8. Feinberg, J. (1986). *The Moral Limits of the Criminal Law, Volume 3: Harm to Self*. Oxford University Press.
9. Gardner, J. (2007). *Offences and Defences: Selected Essays in the Philosophy of Criminal Law*. Oxford University Press.
10. Gardner, J. (2011). *Mala prohibita and mala in se*. In R. A. Duff & S. P. Green (Eds.), *Philosophical Foundations of Criminal Law* (pp. 19–38). Oxford University Press.
11. Hart, H. L. A. (1963). *Law, Liberty, and Morality*. Stanford University Press.
12. Holtug, N. (2002). The harm principle. *Ethical Theory and Moral Practice*, 5(4), 357–389.
13. Husak, D. (2008). *Overcriminalization: The Limits of the Criminal Law*. Oxford University Press.
14. Mill, J. S. (1859). *On Liberty*. John W. Parker and Son.
15. Raz, J. (1986). *The Morality of Freedom*. Oxford University Press.
16. Ripstein, A. (2006). Beyond the harm principle. *Philosophy & Public Affairs*, 34(3), 215–245.
17. Simister, A. P., & von Hirsch, A. (2011). *Crimes, Harms, and Wrongs: On the Principles of Criminalisation*. Hart Publishing.
18. Stewart, H. (2010). The limits of the harm principle. *Criminal Law and Philosophy*, 4(1), 17–35.
19. Tadros, V. (2016). *Wrongs and Crimes*. Oxford University Press.

20. Wellman, C. H. (2013). Legal moralism and non-negligible risk. *Law and Philosophy*, 32(4), 441–469.
21. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2015). *World Drug Report 2015*. United Nations Publication.

